

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Постановка проблеми. Сучасна гуманістична парадигма освіти передбачає оволодіння педагогами системними знаннями щодо закономірних зв'язків людини з природою, світом та суспільством і становлення особистості у національному соціокультурному та освітньому просторі. Тому проблема якісної професійної підготовки майбутніх учителів є актуальною в будь-якому суспільстві. У зв'язку з цим на сучасному етапі значно підвищуються вимоги суспільства до творчого потенціалу молоді; інтенсивно ведеться пошук оптимального змісту, форм і методів підготовки педагогів, готових до професійної творчості, яка сприяє самоактуалізації і самореалізації як вчителів, так і їх вихованців. У наш час творчий підхід до виконання професійних обов'язків одночасно є і умовою, і показником інтенсивного оновлення педагогічної праці. Демократичні процеси в суспільстві зумовили значний інтерес науковців до проблем підготовки майбутніх учителів до творчої професійної діяльності та формування готовності студентів вищих навчальних педагогічних закладів до педагогічної творчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій літературі проблема творчості розглядається у філософському аспекті – (Г. Гиргинов, В. Жадько, А. Печчеї, Г. Теплов, В. Цапок та інші), психологічному – (В. Андрієвська, Г. Балл, О. Киричук, Л. Король, О. Лук та інші), педагогічному – (В. Кан-Калик, М. Нікандров, Я. Пономарьов, Н. Посталюк, С. Сисоєва та інші) і професійному (відповідно до вимог кожної конкретної професії). Аналіз свідчить, що:

- творчість розглядається як певна діяльність людини або колективу людей, що спрямована на створення нових, оригінальних суспільнозначущих цінностей (М. Гамезо, І. Домашенко та інші), що відображає найвищу ступінь людської активності щодо створення продукту цієї діяльності і як сукупність особистісних якостей, які визначають і зумовлюють відношення людини до світу і до себе та (С. Гольдентріхт, Л. Даниленко) дозволяють їй самоактуалізуватись, самореалізуватись і самоутверджуватись. Критерієм такого виду творчості є становлення і розвиток особистості. У гуманістичній психології творчість розуміється як необхідна для повноцінного життя людини форма її існування (О. Бодальов, А. Маслоу, К. Роджерс, Н. Роджерс та інші); такий підхід до творчості зумовлений тим, зазначає О. Бодальов, що "пошук сенсу життя невід'ємно пов'язаний із творчим відношенням людини до дійсності, необхідністю повної реалізації її потенційних можливостей. Як відомо, знаходження сенсу життя допомагає людині знайти своє місце в житті, самоствердитись та самореалізувати свої потенційні можливості, тобто, плідно й повноцінно прожити своє життя" [4];

- українська дослідниця С. Сисоєва вважає, що творчість окремої людини можна розглядати у двох аспектах: як сутність якостей особистості, в яких відображається ставлення до себе і світу, а також спосіб її самоствердження; як діяльність певного характеру, яка відображає вищий ступінь активності людини, спрямованої на подолання певних протиріч відповідно до поставленої мети [6];

- деякі науковці зазначають, що творчість не в усіх випадках обов'язково є створенням чогось нового, вона може мати форми рекомбінації певних відомих елементів, або бути руйнівною відносно цих елементів [2];

- у творчому процесі принцип діяльності поступово витісняється принципом взаємодії та системним підходом. Разом з тим, діяльнісний підхід застосовується в тих випадках, коли його розглядають як окремий випадок системного підходу, в основу якого покладена не дія

(діяльність), а взаємодія [4], і творчість як розвивальна взаємодія суб'єкту і об'єкту спрямована на розв'язання діалектичних протиріч;

- творчість як цілісний процес характеризують наявність протиріччя, проблемної ситуації або творчої задачі, соціальна та особиста значущість і прогресивність, яка є позитивною для суспільства та особистості, наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) передумов, умов для творчості, наявність суб'єктивних особистісних якостей, особливо – мотивації, новизна та оригінальність процесу чи результату, і якщо виключити з вказаних ознак хоч би одну, то творча діяльність або не відбудеться, або не може бути названа творчою [1, 2, 3, 4, 6].

Досить цікавою є також типологія творчої особистості, яка надана В. Андрєєвим:

- теоретик-логік, для якого характерна здатність до узагальнень, класифікації та систематики;

- теоретик-інтуїтивіст, якого вирізняє здатність до генерування нових ідей;

- практик-експериментатор, який має високий рівень розвитку здібностей до організації інших, колективу для розробки та реалізації нових ідей;

- ініціатор, який характеризується ініціативністю і вмінням переключатись на вирішення різних творчих задач [1].

Таким чином, розбіжність у визначенні предмету і об'єкту творчості спричинила різноманітність підходів до розуміння специфіки педагогічної творчості. У сучасній психолого-педагогічній літературі приділяється значна увага проблемам специфіки педагогічної творчості та особливостям підготовки студентів вищих навчальних педагогічних закладів освіти I-IV рівнів акредитації (В. Андрєєв, Ю. Бабанський, Д. Богоявленська, Н. Бружукова, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, О. Киричук, Н. Кичук,

М. Нікандров, М. Поташник, С. Сисоєва, Р. Скульський та інші). Деякі науковці розглядають педагогічну творчість працівників освіти в контексті вивчення передового педагогічного досвіду, педагогічної майстерності (Ю. Азаров, І. Зязюн, Л. Лузіна, М. Львов, С. Соловейчик та інші).

Метою статті є теоретична реконструкція концепту "творчості" та розгляд педагогічних підходів щодо розуміння її специфіки, особливостей, а також визначення поняття "педагогічна творчість", її структурних компонентів.

Результати дослідження та їх обговорення. Ми вважаємо, що однозначного визначення поняття "педагогічна творчість" не може існувати, оскільки чітко не визначено саме концент "творчість". Основними тенденціями щодо висвітлення проблеми педагогічної творчості у науковій літературі є наступні: у науці існує розгляд педагогіки творчості як науки про педагогічну систему двох діалектично зумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання і самовиховання особистості в різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного і гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і певного колективу [1].

Педагогічну творчість також представляють як співтворчість в педагогічній дійсності, яка безперервно змінюється, як мистецтво і як конкретизацію педагогічного ідеалу вчителя в системі завдань, які постійно розв'язує педагог в умовах педагогічної діяльності і зазначають, що творчість вчителя завжди зумовлюється індивідуально-психологічними особливостями творчої навчальної діяльності учнів, а творча навчальна діяльність учня зумовлена рівнем і характером творчої діяльності вчителя. Так, В. Загвязинський вважає, що результатом педагогічної творчості є формування особистості людини, яке здійснюється відповідно до вимог суспільства, до доведених наукою закономірностей та принципів, до досягнень передових технологій та до

власного практичного досвіду вчителів у певних умовах створення нової дійсності [5]. У більшості досліджень педагогічна творчість постає як процес створення передового педагогічного досвіду, як спосіб оптимізації навчально-виховного процесу, як пошук оптимального педагогічного рішення у конкретній ситуації, як здатність передбачати, емоційно переживати та оптимально вирішувати завдяки творчій уяві завжди своєрідні проблемні ситуації шкільного життя, проектувати розвиток особистості кожного учня, передбачати становлення та подальший розвиток, навіть, найнепомітніших позитивних паростків у дитячій психіці, іншими словами, здійснювати опору на позитивне в процесі індивідуального підходу в навчально-виховній діяльності.

Останнім часом розуміння педагогічної творчості як діяльності зміщується в бік стратегії саморозвитку особистості та рефлексії, які зумовлюють формування особистості учня як суб'єкту життєтворчості, і в цьому сенсі педагогічна творчість завжди супроводжує самопізнання, саморозвиток та самовдосконалення, прагнення до постійного зростання людини.

Сучасні філософські підходи уможливають розуміння педагогічної творчості як цілісного, оригінального і вискоєфективного пошуку новацій у вирішенні навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання.

Сучасні вчені визначають також закони педагогіки творчості. У філософії "закон" характеризується як "необхідна, внутрішньо притаманна природі явищ реального світу тенденція зміни, руху, розвитку, яка визначає загальні етапи і форми процесу становлення і самоорганізації конкретних систем, явищ природи, суспільства і духовної культури людства, які розвиваються". Тенденція саморозвитку системи виявляється як дія іманентних цій системі суперечностей. Відмінність між законом і

закономірностями полягає в тому, що закон виступає як конкретне – всезагальне, а закономірність є формою його вияву, абстрактно-одностороннім моментом, який вирізняє певний закономірний зв'язок. Виявлені закономірності явищ свідчать про наявність закону в їх походженні і розвитку, але сама закономірність не є таким законом [6].

Педагогічний закон – це об'єктивний необхідний, загальний і суттєвий зв'язок між завданнями, змістом і методами педагогічного процесу і його результатами, які проявляються в зміні знань, умінь, переконань і поведінки вихованців. З одного боку, у педагогіці творчості, як і в загальній педагогіці, функціонують загальні закони розвитку й виховання людей, закони і закономірності педагогічного процесу, а з іншого, діють закони і закономірності, притаманні творчому процесу, специфіці формування творчої особистості. Одним з основних законів педагогіки творчості є закон педагогічної розвивальної взаємодії, який відображає загальний закон живої і неживої природи – як взаємодію, що веде до розвитку. Саме закон педагогічної розвивальної взаємодії зумовлює реалізацію концепції особистісно зорієнтованого навчання, реальну демократизацію та гуманізацію будь-якого навчально-виховного процесу.

Другим законом педагогіки творчості є закон фасилітаційного режиму педагогічного впливу. Цей закон відображає об'єктивну реальність, притаманну процесу формування творчої особистості, може відбуватися за певних психолого-педагогічних умов, які сприяють творчій діяльності особистості, стимулюють її творчу активність, полегшують подолання психологічних бар'єрів творчості. Щодо цього доречним є зауваження Г. Балла: "...згідно з гуманістичними позиціями, не можна обмежувати діяльність освітніх установ функціями підготовки, хоч би як визначеними. Адже дитина живе сьогодні, а не тільки готується до життя. І треба робити все можливе для того, щоб її сьогоденне життя було повноцінним, щасливим, щоб задовольняти її найважливіші

потреби. І хоч на перший погляд це здається парадоксальним – саме в такий спосіб можна, сприяючи розвитку особистості, якнайкраще прислужуватися підготовці до наступних етапів життя" [3].

Третій закон – це закон взаємообумовленості розвитку суб'єктів педагогічного процесу. Цей закон відбиває концептуальні положення теорії творчості, як то: у творчості людина виступає не тільки як суб'єкт пізнання, а й водночас як творець самої себе, своєї творчої сутності; наслідком творчості є творення, формування людини-митця; у процесі творчості реалізуються творчі можливості індивідуальності та здійснюється їх розвиток; особливості процесу творчості полягають у тому, що сам процес впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні суб'єкта творчості.

Четвертий закон – це закон неперервної творчої реалізації та самореалізації особистості, який розкриває концепцію життєтворчості людини (Л. Сохань, В. Тихонович, О. Феоктистова, В. Шинкарук, Н. Шульга та ін.), згідно якого творчі можливості особистості реалізуються в самому процесі її життя, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження й саморозвитку. Крім того, цей закон поєднує концептуальні положення теорії творчості продуктивного й репродуктивного. Саме тому одним із завдань педагогіки творчості є створення психолого-педагогічних концепцій самовдосконалення та залучення особистості до творчого процесу психічного й особистісного саморозвитку.

С. Сисоєва розглядає педагогічну творчість як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому процесі і зазначає, що особливістю педагогічної творчості є те, що педагог реалізує свої особистісні і професійні творчі потенції засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу вихованця. Тому центральною ланкою педагогічної

творчості є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, яка зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на розвиток їх творчого потенціалу [6]. Отже, педагогічну творчість слід розглядати як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія в системі "вчитель-учень", що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів і сприяє їх внутрішньому руху та саморуху.

Висновки. Таким чином, поняття "педагогічна творчість" трактується неоднозначно, що істотно позначилося на вирішенні проблеми готовності майбутніх вчителів до неї. Педагогічна творчість розглядається з точки зору оптимізації навчально-виховного процесу (Ю. Бабанський, В. Кан-Калик, М. Поташник, Л. Рувинський), як цілісний процес професійної реалізації і самореалізації педагога (С. Сисоева), як інтегративна якість особистості (З. Левчук, Л. Лузіна), як критерій якісного становлення особистості вчителя (Н. Кичук).

Часто сферу прояву творчості педагога звужують, зводять її до нестандартного розв'язання педагогічних задач. Між тим творчість вчителя також виявляється і при розв'язанні комунікативних задач, що є фоном і основою педагогічної діяльності. В сфері особистості педагогічна творчість виявляється як самореалізація педагога на основі усвідомлення себе творчою індивідуальністю, як визначення індивідуальних шляхів свого професійного зростання і побудови програми самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. -Казань, 1988.-228с.
2. Бабанский Ю.К. Об актуальных вопросах методологии дидактики // Сов. педагогика. – 1978. - №9. – С. 41-48.

3. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. - №2. – Т.1. – С. 21-36.
4. Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. О субъективных факторах творческой деятельности человека // Педагогика. – 1995. – № 3. – С. 19-23.
5. Загвязинский В.И. Педагогическое творчество учителя // Советская педагогика. – 1988. - №1. – С. 70-75.
6. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. – Х.: Каравела, 1998. – 150 с.

АНОТАЦІЯ

Порубай Т. Педагогічна творчість в історико-філософській ретроспективі. В статті аналізується поняття педагогічної творчості, її специфіка, закони, особливості, компоненти. Автор намагається надати теоретико-методологічне обґрунтування єдності аспектів педагогічної творчості та спрямувати її розуміння в антрополого-концентний контекст.

Ключові слова. *Закони творчості, самоактуалізація, саморозвиток, самоствердження, самореалізація, творчість педагогічна, типологія творчості.*

АННОТАЦИЯ

Порубай Т. Педагогическое творчество в историко-философской ретроспективе. В статье анализируется понятие педагогического творчества, его специфика, законы, особенности, компоненты. Автор пытается предложить теоретико-методологическое обоснование единства аспектов педагогического творчества и направить её понимание в антрополого-концентный контекст.

Ключевые слова. *Законы творчества, самоактуализация, саморазвитие, самореализация, самоутверждение, творчество педагогическое, типология творчества.*

SUMMARY

Porubay T. Teacher creativity in the historical-philosophical retrospect. In the article the notion of pedagogical creativity, its peculiarity, rules,

features and components are analyzed. The author tries to give theoretical and methodological grounds of unity of pedagogical creativity's aspects and direct its understanding to anthropological context.

Key words. *Creativity anthropological, rules of creativity, self actualization, self realization, self affirmation, self development, typology of creativity.*